УДК 821.161.2 (09) „19” – 1 Орест

Наталія Кирієнко

КОЛІРНА ПАЛІТРА ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА ОРЕСТА

Розкрита колірна палітра поезії Михайла Ореста. Основна увага зосереджена на особливостях використання найбільш вживаних кольорів у творчості М. Ореста: білого, чорного, сірого, зеленого, жовтого, синього та ін. Описано неоднозначність потрактування цих кольорів у поезії автора.

Ключові слова: *естетична система, стиль, поетичний світ, колірна палітра, гармонія, неокласицизм, імпресіонізм, символізм.*

“Усяке зображення форми без кольору, – зазначав Й.-В. Гете, – є символічним, лише колір робить художній твір правдивим, наближає його до дійсності” [2, с. 192]. Уже у свідомості давньої людини колір асоціювався з певними речами або явищами (наприклад, червоний пов’язувався з кров’ю, синій – із небом, морем, чорний – із пеклом, смертю тощо). Псевдо-Діонісій першим сформулював символічне значення барв: “Біле пригадує світло, червоне – вогонь, жовте – блиск золота, зелене – молодечий розквіт...” [7, с. 152]. Кожна поетична доба виробляє свою колірну палітру, своє емоційно-оцінне ставлення до неї. Тут є елемент домінування певної барви.

Поезія Михайла Ореста щедро обдарована різноманітними фарбами, які живлять її, бо співзвучні настроям автора. За кількістю і семантичною багатоплановістю в естетичній системі митця вирізняються епітети *чорний, білий, жовтий (золотий), синій (голубий, блакитний), зелений*. Та, незважаючи на ряд наукових розвідок творчості Михайла Ореста (П.Одарченка, В.Державина, І.Качуровського, І.Кошелівця, С.Павличко, Ю.Шереха, Я.Славутича, І.Заславського та ін.), у жодній із них дослідники не торкаються проблеми кольору в ліриці митця. Тому дана розвідка актуальна з точки зору тематики.

У творах Михайла Ореста велику роль починає відігравати палітра кольорів, збільшується багатство відтінків. Автор наповнив колір ідейно-філософським змістом. Символіка білого в поета поліваленттна. “З античності білий колір мав значення “чистоти” і святості, відстороненості від мирського (кольорового), устремління до духовної простоти і піднесеності” [1, с. 268]. Та й у світовій культурі білий колір зазвичай є символом незаплямованості та чистоти буття. Недаремно він асоціюється у Михайла Ореста з непорочністю: *“І цвіт непорочної лілії / Спокоєм і тишею білою / Приваблює очі лісів”* [8, с. 27]. Автор емоційно поширює цю зорову картину саме за допомогою насичення кольором (до *білої* лілії додається тиша *біла*). Непоодиноким є використання митцем епітета *білий* у поєднанні з іменником *лілія* (образ лілії антропоморфізується: *“руки лілей прабілих”*): *“В одінні світлім і з снопом в руках, / Як лілія, білієш ти в лугах”* [8, с. 49]. Кохану митець

© Кирієнко Н., 2007

порівнює з білою лілією, яка є, за визначенням Х.-Е. Керлота, – "емблемою чистоти, непорочності, яка використовується в християнській (зокрема, середньовічній) іконографії як символ і атрибут Діви Марії" [4, с. 292]. Тут проглядає гармонійний синтез чистоти білого кольору та непорочності (чистоти) Діви Марії, що поглиблює внутрішнє наповнення твору. Білий стає кольором святості: *"Хай янголи <...> / Несуть тобі на білому крилі / Небесну ласку і любов безкраю..."* [8, с. 37].

У потрактуванні Михайла Ореста життя, і про це ми вже говорили, набуває циклічної будови, відповідно до пір року. А зима, як відомо, – це "смерть" природи, її сон, тому білий колір ще є символом вмирання (*"В одежі білій омертвіння / Всіма путями йде зима"* [8, с. 18]) або й місцем, де поет-небіжчик знайде своє останнє пристановище (*"Умреш ти в безликій пустині, / І твій передчасний загин / Оплаче на білій рівнині / Тужливе виття хуртовин"* [8, с. 20]).

У темні кольори в поета забарвлений увесь людський світ. Навіть ранкові світання, що зазвичай уособлюють початок нового, світлого, не віщують нічого доброго: *"...прийшли світання тьмяні"*. Темний фон впливає, безумовно, на читача, вселяючи почуття страху і безнадії. В Орестовій картині світу чорний колір традиційно символізує смерть, що втілюється в таких образах: *"чорнява жалобних шат"*, *"у мертвих, чорних скибах"*, *"довічна тьма"*. *Чорний*, поступово втрачаючи первинне колірне значення, сполучається з абстрактними іменниками, реалізує значення *важкий, безрадісний, лихий*: "чорні намисли", "згуба чорна", "келія чорного сну", "чорні роки", "чорне безсоння". *Чорний* – один з улюблених Орестових епітетів, єдиний, що може повторюватись у тому самому сонеті двічі ("Книги міста") і навіть тричі ("Як чорний корабель...").

Окрім епітета *чорний*, Михайло Орест удається до означень *темний, тьмяний*, кожному з яких притаманна лише для нього визначена частина емоційного спектра, що відчувається у виразах: *"тьмяна самота"*, *"темні сили"*, *"темні закони"*.

Чорний і білий наче змішуються поетом в сіру барву. Епітет *сірий*, що традиційно підкреслює одноманітність та безбарвність, інколи віддаляється від семантики кольору задля підсиленого емоційного стану, що характеризує безвихідь: *"Триває довше ніч, а сірі дні – коротші. / Мої земні путі сіріють, теж коротші..."* [8, с. 172].

Епітет *сивий* набуває значення *похмурий, неяскравий, сумний,* характеризує безрадісне, лихе життя людей. Сивина – лише провісник того страшного холоду (*"В садах безлистих сива мла холоне"*), що наближається: *"скніє осінь і сивіє мла"*. І ось відчутно пекучий холод і *"сивіє <...> сніг"*. Михайло Орест використовує дієслова, що виражають не дії речей, а їх кольори: *"сивіти"*, *"біліти"* тощо.

Кольороозначення передають настрої ліричного героя: радості чи смутку, душевного хвилювання чи спокою. Митець активно використовує *жовту* фарбу. "Це найближчий до світла колір..., – так описує цю барву Й.-В. Гете. – У своїй вищій чистоті жовтий завжди має

світлу природу й відрізняється ясністю, веселістю і м'якою принадністю. Досвід показує, що жовтий колір справляє виключно тепле та приємне враження" [2, с. 323]. *Жовта, золота* барви у підсвідомості людини викликають асоціації з теплом, перемогою над темрявою, руйнуванням старого, віджилого. Михайло Орест наділяє їх божественною силою, наповнює оптимізмом: *"Але блажен, для кого красномовно / Говорить задушевна німота / Дерев святих, для кого так любовно / Їх проповідь лунає золота"* [8, с. 118]. Тут золота – божественна, свята. А золото у християнстві – це "символ вічного світла у небесному царстві" [11, с. 291]. Ще у візантійському малярстві, яке пізніше вплинуло на розвиток українського, "для ідеального виразу божественної енергії використовувалося золото" [7, с.22]. Тож існує певна спорідненість внутрішніх форм в Орестовій лірици і в національному іконописі з його зримою "симфонією" ліній і кольорів, яка виражає височину життя й духовну змістовність, глибину від суто логічного значення. Цікаві у поета складнокольорові епітети, що народжуються із власного бачення золотого та жовтого кольорів: *"молочно-жовтий"*, *"ясножовтий"*, *"промінно-золотий"*, *"рожево-злотний"*. Життєдайний колір *"золотистого колосу"*, *"жовтоколосих жит"*, *"жовтих яблук"* символізують викінченість, досконалість стану природи. *"День, золотий океан"*, пульсуючи енергією, зливається воєдино зі "злотним" сонцем, яке його й породило, запалюючи *"золоту височину"*.

Природне слово митця вражає глибиною, ваговитістю – водночас притаєністю, потойбічністю. Коли з жовтого поступово втікає "золото", той стає кольором тліну й небуття: *"І я спинився, я не міг іти: / Бо худина його, жовтизна шкіри / І тіла нерухомість (як у мертвих)..."* [8, с. 74].

Крім названих барв, важливе змістове навантаження несе *синій* колір і його семантичні різновиди (*голубий, блакитний*). Почуття причетності до всього живого виявляється в замилуванні автора синіми тонами, адже колір неба, далини, води – це і колір простору, часу, який вносить своєрідну життєву рівновагу в кольористичне зіставлення людини і вічності.

Назва кольорів *синій, голубий, блакитний* у їх прямому і переносному вживанні, як правило, характеризуються в Михайла Ореста позитивною семантикою: *"Ліси стоять на обрії – блакитні корогви!"* – відчуття урочистості; *"Блакить глибока і нетлінно чиста"* – спокою і чистоти; *"Чую: лунає хвала щастю і синьому дню!"* – радості, легкості. Зберігаючи християнську символіку кольору (в язичницькій свідомості українського народу існувала відповідність між синім кольором і землею), Михайло Орест значно розширює його контекстуальні рамки. Окрім позначення власне землі – *"ліс синіє"*, *"повитий синню предковічний бір"*, *"синішає вода"*, *"блакитні роси"*, вживається митцем як у прямому (*"блакить очей"*), так і в переносному значенні (*"блакитна радість"*). В останньому метафоричному словосполученні на перше місце виступає асоціація значення слова *блакитний – радісний*,

зумовлена, очевидно, внутрішнім наповненням епітета, який позначає ясний, прозорий колір і викликає позитивні емоції: *“Буяла радість – і в її блакиті / Тонули чисті, трепетні серця”* [8 , с. 57]. Г.Клар характеризує блакитний (світло-синій) як “колір безтурботних веселощів” [5, с.14]. У Ореста читаємо: *“Блакитна радість, неоцвітна ясність / Мій пронизали дух”* [8, с. 76].

Синій, блакитний в іконописі означає вічну божественну істину, яку людина пізнає через Дух Святий: священна мова трактує цю барву як символ безсмертя людини: *“Мине призначене – і в день владичний, / В день перетворення облич земних / Безсмертя промінь синій, блискавичний / Промчить прямінню вулиць сторожких”* [8, с. 122].

Позитивним значенням наділений синій колір та його відтінки, які зазвичай використовуються митцем для характеристики ясного, прекрасного неба, що вселяє в людину радість буття, надію на щастя: *“Я лілію славлю, царицю вод: / <...> / І щастя її – в невимовній довірі / До синіх небесних висот”* [8, с. 94]. *Блакитний* як колір неба віддавна входить до релігійної символіки. П.Флоренський зазначав: “Голубінь, як відомо, символізує повітря, небо і, звідси, – присутність Божества у світі через його творчість, через його сили” [13, с. 552], “голубінь неба – це проекція світла на темряву, <…> образ межі між Світлом, багатим буттям, і Темрявою – Ніщо...” [12, с. 375]:

Джерела блакиттю очей напою
І в них заспіваю про радість мою –
І пов’ється в садах голубий фіміам,
І стане земля, як храм [8, с. 34].

Цікавим є те, що в цій поезії запах забарвлений.

А в деяких віршах автор створює плетиво з різних відтінків синього кольору – і тоді вони струменять якоюсь неземною легкістю, чистотою. Панує феєрія синього і блакитного: *“Уже не бути їм, зимовим думам! / Синіє знов розкована блакить...”* [8, с. 35].

Митець не тільки активно використовує золотий та синій кольори, а й органічно їх поєднує. “Жовто-блакитної барви у всьому світі символізують дві першооснови буття: дух і матерія, добро і зло, позитивне і негативне, вогонь і вода, чоловік і жінка, батько і мати. Синя та жовта барви при змішуванні дають зелений колір, що є символом Дерева Життя” [6, с. 227]. Для української поезії традиційне використання в одному контексті жовтої і синьої барв, що можна пояснити їх співіснуванням у природі України: синя вода і жовтий пісок, синє небо і жовте сонце, синє небо і лан жовтої пшениці тощо. Цей словесний живопис передає замилування світом: *“Синь легітної приязні в очах її цвіте, / Від неї в воздух сіється світіння золоте”* [8, с. 96], або

І квітне день, погожий і привітний,
Спочили груші в золоті ланів,
А в далечі поло́мінно-блакитній
Блаженно тануть вигини горбів [8, с. 48].

Поет майстерно поєднує синій і білий: *“О слався, надіє біла / На сині гостинній заток!”* [8, с. 146]; блакитний і зелений: *“Простори*

лягли, ніби плеса зеленого світла, / А небо стоїть, ніби плеса блакитного світла” [8, с. 204], причому тут зелений символізує земне, а блакитний – небесне.

У колірній палітрі Михайла Ореста окреме місце займає *фіолетовий*. Л.Ставицька, досліджуючи естетичну функцію колірних означень, зазначає, що “поети-символісти увели в активний ужиток поетизм фіолет… <…> Фіолетова колірна гама – це напівколір, за яким <…> стоїть сугестивна поетична думка…” [10, с. 54]: *“...сповнились доли вогнів фіалкових: / То квітла шавлія”* [8, с. 31]. Ліловий (особливість кольору – неяскравий, приглушений, м’який) уживається для характеристики рослинного світу: *“ліловий чебрець”*, *“лілова квітка”*.

Зелений – основний літній колір, коли природа подолала весну – час бурі і натиску – і занурилася у самозадоволений спокій [3, 198]. Ця думка психолога не цілком відповідає тій картині, яку ми спостерігаємо в поезіях Михайла Ореста, адже зелений у майстра слова не лише літній, але й весняний колір: *“Зеленим морем розлилась весна”*.

“За спогадами Олега Зуєвського, Михайло Орест мріяв, щоб колись у майбутньому його назвали поетом лісу” [9, с. 12]. Справді, митець любив і вмів описувати ліс. Коли він це робить, то “замість білини й холоду, – як зазначила Соломія Павличко, – з’являється голубе і зелене” [9, с. 6]. На відміну від інших кольорів, зелений уживається поетом гранично конкретно – для позначення всього, що наповнює “буття зелене”. Так, з’являються метафоричні образи з епітетом *зелений*: *“вітрильники зелені”* – це тополі, *“зелене земне оболоко”* – липа, *“зеленоверхі таїни палати”* – дуби. Особливим є те, що епітет *зелений* не поєднується з безпосередніми назвами рослинного світу (дерев, трав, квітів тощо), найчастіше він входить до складу метафоричних образів. *“Зеленим домом”*, *“зеленим палацом”*, *“зеленим храмом”* митець пошановує ліс, “гоїтеля душі”. Разом з тим, у Михайла Ореста зелений, набуваючи тьмянішого забарвлення, може означати небезпеку, зло: *“...могутні стоять будяки / з кинджалами тьмяно-зеленого листя”* [8, с. 205].

Художній світ Михайла Ореста збагачений, поряд із основними кольорами, їх півтонами і відтінками, зокрема червоного кольору, який у чистому вигляді митець майже не використовує. Серед епітетів *багряний, рожевий, кривавий, рубіновий, пурпуровий* він надає перевагу останньому. Епітет *пурпуровий* потрактовується митцем неоднозначно: з одного боку, це – символ урочистості: *“Сходить воно* (сонце. – *К.Н.*) *без проміння, / обрис його цнотливо чіткий, / в густім пурпуровім огні воно”* [8, 204]. Прикметно, що в українському іконописі пурпур був кольором влади й гідності. Тому сонце в цій поезії є володарем душі ліричного героя, про що свідчить і рефрен у двох строфах: *“Вслухається вся кімната моя (вся душа моя), / як сходить сонце...”* [8, с. 204].

В іншому випадку, *пурпуровий* символізує загрозу, небезпеку, передчуття біди: *“...уже віддавна / Громадились ознаки лиховісні: / Дерева не цвіли, зникали квіти / З лиця землі, і в пурпурових ризах /*

Погрозливо палали вечори” [8, с. 18]. Мистецька майстерність дозволяє поетові досягти оригінального образного вирішення уособлення: *“...в пурпурових ризах <...> палали вечори”*.

Епітет *кривавий* несе експресивне навантаження *неспокою, тривоги*:

Вечора меч над обрієм хмари розтяв,
болючий меч;
кривавляться хмари, не гаснуть хмари –
і спокою нема
в небесах, на землі, ні в серці [8, с. 107].

Але, на щастя, ліричний герой позбувається цього неспокою: *“Лишив я позад себе час пожеж / І тугу стоптаних, кривавих меж”* [8, с. 68].

Трагічне передчуття смерті, наближення Страшного Суду передається через поглиблення червоного кольору, а точніше – через поєднання епітета *багровий* та авторського неологізму *кроволитні*: *“Багрові вили в безумі вирí , / В димах шаліли лови кроволитні; / Душа спустошилась, – але в несхитній / І правій вірі, з гідністю умри!”* [8, с. 108].

На означення червоного кольору осіннього листя вживається оригінальне словосполучення *“барви цинобри”* (цинобра – це мінерал червоного кольору різних відтінків). До речі, Михайло Орест майстерно використовує назви коштовного і напівкоштовного каміння в ролі кольоративів: *“...і в просторі / Небес агатових – магічно сині зорі”* [8, с. 175], *“З’явилось оболоко / <...> / І зайнялось рубіновим огнем”* [8, с. 92]. Якщо в цій поезії рубіновий замінити на червоний, то втратиться оригінальність, насиченість кольору, його прозорість і світлоносність, а відповідно і задум автора: показати важливість, вагомість таємного дійства. Використовується й оригінальний епітет *сапфірний* для опису неба: *“сапфірне небо”*.

Інколи кольорові визначення в Орестових поезіях конкретні, інколи ускладнені, переосмислені. Багата гама кольорів допомагає митцю розповісти про навколишній світ. Ось такий опис цвіту каштанів: *“Мозаїка жива перед очима / Моїми розстелилась: жовте злото / І білина лілійна тут і там / Рубінами переткані були, / Сапфірами і краплями берилів...”* [8, с. 76].

Час невблаганний – і тьмяніють, меркнуть, бліднуть кольори, *“барви гаснуть”*, *“барви померкнули”*, *“серця день поблід”* і разом із ним *“все, чим давніш я жив, поблякло і пропало”*.

Михайло Орест використовує всю гаму відтінків, але мальовничість полягає не тільки в доборі кольорів. Головне у віршах поета – психологічні замальовки, що відображають рух почуттів. За колористичною гамою поезії вбачаються неповторні мотиви і настрої, що ринуть із глибини авторського світовідчування, серед потоків барв дають змогу відчути симфонію ідейних смислів. Особливістю Орестових віршів є використання вишуканої символіки кольору, гри світлотіней, синестезійних епітетів. Поетична мова збагачується за

рахунок метафор, асоціативних образів, звукових ефектів. Пейзажі виписані за допомогою засобів "кольорового психологізму", де кожний колір співвідноситься з певним настроєм душі ліричного героя.

Поезія Михайла Ореста дає вдячний матеріал для наукового аналізу. За її колористичною гамою вбачаються неповторні мотиви і настрої, що ринуть із глибини авторського світовідчування, серед потоків барв дають змогу відчути симфонію ідейних смислів.

1. *Бычков В.В.* Малая история византийской эстетики. – К.: Путь к истине, 1991. – 408 с.
2. *Гёте И.* К учению о цвете (хроматика) // Психология цвета. – М.,-К., 1996. – С. 281-349.
3. *Кандинский В.В.* О духовном в искусстве // Психология цвета. – М.,-К., 1996. – С.181-220.
4. *Керлот Х.-Э.* Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 603 с.
5. *Клар Г.* Тест Люшера: Психологическая характеристика восьми цветов // Магия цвета. – Харьков: Сфера; Сварог, 1996. – С. 3-42.
6. *Лозко Г.С.* Українське народознавство. – К.: Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
7. *Овсійчук В.А.* Українське малярство X-XVIII століть: проблеми кольору. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1996. – 479 с.
8. *Орест М.* Держава слова: Вірші та переклади / Упоряд. та авт. передм. С.Павличко. – К.: Основи, 1995. – 526 с.
9. *Павличко С.Д.* Михайло Орест, поет лісу // Орест М. Держава слова: Вірші та переклади. – К.: Основи, 1995. – С. 3-12.
10. *Ставицька Л.О.* Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. XX ст. – К.: Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
11. *Степовик Д.В.* Особливості українського барокко // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання з приводу 70-ліття УВУ. – Мюнхен, 1992. – С. 282-297.
12. *Флоренский П.А.* Столп и утверждение истины. – Т. I – Ч. I. – М.: Правда, 1990. – 491 с.
13. *Флоренский П.А.* Столп и утверждение истины. – Т. I – Ч. II. – М.: Правда, 1990. – 840 с.

Summary

This article deals with colored palette of Mykhailo Orest's poetry. The main stress is laid upon the peculiarities of the most using colors by writer: white, black, grey, green, yellow, blue etc. The different meanings of these colors in Mykhailo Orest's creative activity are described.

Key words: aesthetic system, style, poetic word, coloured pallet, harmony, neoclassicism, impressionism, symbolism.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2007